Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2024

№ 6

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xoʻjaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat koʻrsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Elektron nashr. 496 sahifa.
E'lon qilishga 2024-yil 30-iyunda ruxsat etildi.

Bosh muharrir:
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir oʻrinbosari:
Karimov Norboy Gʻaniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, Oʻzbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, Oʻzbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – Oʻzbekiston doʻstlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., OʻzR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., OʻzR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri oʻrinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., OʻzR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich, i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar boʻyicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., Navoiy davlat pedagogika instituti rektori
Siddiqova Sadoqat Gʻafforovna, p.f.f.d., (PhD), Buxoro muhandislik-texnologiya instituti rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU Hududiy ta'lim muassasalari va markazlar boʻyicha prorektor v.b.
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TDIUprofessori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar doʻstligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d., TSUE professori
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixoʻja oʻgʻli, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Utayev Uktam Choriyevich, OʻzR Bosh prokuraturasi boshqarma boshligʻi oʻrinbosari
Ochilov Farxod, OʻzR Bosh prokuraturasi IJQKD boshligʻi
Eshtayev Alisher Abdugʻaniyevich, i.f.d., TDIU professori
Musayeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Cham Tat Huei, (PhD) USCI universiteti professori, Malayziya
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d.,(PhD) "El-yurt umidi" jamgʻarmasi ijrochi direktori oʻrinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil oʻgʻli, t.f.f.d.(,PhD) TAQU katta oʻqituvchisi
Djudi Smetana, p.f.n., Pitsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH
Krissi Lyuis, p.f.n., Pitsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH
Ali Konak (Али Кўнак), i.f.d., prof., Karabuk universiteti dosenti, Turkiya
Glazova Marina Viktorovna, i.f.n., "LUKOIL-Energoservis" Kompaniyasi iqtisodchisi, Moskva.
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., (PhD) TDIU dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon oʻgʻli, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT
Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Oqil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Abdurakhmanov Kalandar Khodjaevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Rae Kwon Chung, honorary professor of TSUE, Nobel laureate, South Korea,

Osman Mesten, member of the Turkish Parliament, head of the Turkey-Uzbekistan Friendship Society

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, DSc, Prof., Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Buzrukkhanov Sarvarkhan Munavvarkhanovich, DSc, Deputy Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Durbek Kudratillayevich, DSc, Prof., Deputy of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Sayfullo Normatovich CSc, Prof., Rector of Academy of Labor and Social Relations

Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, DSc, Prof., TSUE Vice-Rector for Scientific Affairs and Innovation

Kalonov Mukhiddin Bakhritdinovich, DSc, Prof., Rector of the Navoi State Pedagogical Institute

Siddikova Sadokat Ghaforovna, PhD, Rector of the Bukhara Institute of Engineering and Technology

Khudoykulov Sadirdin Karimovich, DSc, Prof., acting Vice-rector for regional educational institutions and centers of TSUE

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, DSc, Prof., of TSUE

Samadov Askarjon Nishonovich, CSc, Prof., of TSUE

Slizovsky Dimitriy Yegorovich, DSc, Prof., of the People's Friendship University of Russia

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, DSc, Prof., Rector of International "Nordic" University

Akhmedov Ikrom Akramovich, DSc, Prof., of TSUE

Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja ugli, DSc, Prof., of TSUE

Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of the DGPO of the Republic of Uzbekistan

Ochilov Farkhod, Head of the DCECGPO of the Republic of Uzbekistan

Eshtayev Alisher Abduganievich, DSc, Prof., of TSUE

Shoira Azimovna Musaeva, professor of SamDu IS Institute

Cham Tat Huei, PhD, professor at USCI University, Malaysia

Akhmedov Javokhir Jamolovich, PhD, deputy of executive director of the "El-yurt umidi" fund

Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, PhD, Senior Lecturer at Tashkent University of Architecture and Construction

Judy Smetana CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Chrissy Lewis CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Ali Konak DSc, Prof., Associate Professor of Karabuk University, Turkey

Glazova Marina Viktorovna, CSc, economist at LUKOIL-Energoservis Company, Moscow.

Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, associate professor of TSUE

Sevil Piriyeva Karaman, PhD, doctoral student at Ankara University, Turkey

Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, independent researcher of TSUE

Ekspertlar kengashi:
Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
G'afurov Doniyor Orifovich, p.f.f.d., (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ
Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

""Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Oliy ta'lim islohotlarida – muhandislik maktablarini institutsional rivojlantirish asoslari 16
Qo'ng'irotboy Avezimbetovich Sharipov, Abduqunduzova Nazokat Usmonqulovna

Xufiyona iqtisodiyot mamlakatimiz rivojiga to'siq bo'lmoqda 20
Muxiddin Kalonov

"Yashil" iqtisodiyotni moliyalashtirish amaliyotini takomillashtirish 24
Muhammadiyeva Maftuna

Oliy ta'lim tizimidagi islohotlarda innovatsion yechimlarning zarurati 27
Abduqunduzova Nazokat Usmonqulovna

Hududiy turizm rivojlanishining iqtisodiy samaradorligini oshirishda ish beruvchilar va yonlanuvchilar o'rtasidagi iqtisodiy munosabatlarni aniq sotsiologik baholash 31
Dustmurodov Orifjon Ismatilloyevich

Перспективы развития средств размещений в экологическом туризме на охраняемых природных территориях Узбекистана 40
Ахмедходжаев Равшан Темурович

Bank kartalari orqali ko'rsatilayotgan xizmatlari bozorining rivojlanish borasidagi asosiy tendensiyalari va muammolari 49
Toyirov Yunus Alamovich

Kichik biznes subyektlarida innovatsionraqabatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarish orqali import o'rnini bosish strategiyasini shakllantirish istiqbollari 55
Rustamov Alisher Raxmataliyevich

Nodavlat umumiy o'rta ta'lim maktabning faoliyati samaradorligini aniqlashda innovatsion usullardan foydalanish 62
Ustadjalilova Xurshida Aliyevna

Tijorat banklarida bank risklarini boshqarishning strategik ahamiyati 67
Altibayev Xudayberdi Kuvandikovich

Klaster iqtisodiy subyekt sifatida: mohiyati va tasnifi 71
Usmonov Sharofiddin Pazlitdinovich

Tijorat banklari tomonidan yoshlar tadbirkorlik faoliyatini kreditlashning nazariy-uslubiy jihatlari 76
Asrorov Azizbek Isomiddin o'g'li

Oliy ta'lim muassasalari xalqaro tasnifi: nazariya va tendensiya 81
Yuldashev Iskandar Bahromovich

Iqtisodiyot transformatsiyasi sharoitida xo'jalik yurituvchi subyektlar moliyaviy resurslarini boshqarishda metodologik yondashuvlar va ilmiy qarashlar 86
Jiyanova Nargiza Esanboyevna

Davlat-xususiy sheriklik munosabatlarini samarali tashkil etish mezonlari va omillari 93
Z. Abdikarimova, S. Madaminov

Savdo korxonalari boshqaruv samaradorligini oshirish imkoniyatlari 97
Q. J. Mirzayev, Sh. M. Islomov

Sociological Assessment of Migration Processes 102
Gulmurodov Kamoliddin Abdukodir ugli

Current issues of business management in the context of digitalization of the economy 112
Safarov Bakhtiyor Djurakulovich, Kadirova Zulhumor Namazovna, Dadabaev Kuchkor Abdullaevich

Методические основы маркетинговых стратегий акционерных обществ 118
Эркинов Шахзод Баходир ўғли

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Insurance Mechanisms in Foreign Trade: Mitigating Risk and Facilitating Global Commerce 125
Abirkulova Sohibjamol

Improving the Conceptual Framework for Modernizing the Tax System (Using the Example of Uzbekistan) 130
Bakhrom Nomazov

Ayollarning inson kapitalini rivojlantirishda kraudfanding platformasining ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati 136
Bozorova Saxobat Abdujapparovna

Evaluating the Environmental Sustainability of Uzbek Firms in the Green Economy 142
Nurbek Xalimjonov Ulugbek ugli

O'zbekiston iqtisodiyotini innovatsion rivojlanishida inson kapitalining roli 148
Eshmirzayev Faruddin Ilxomjonovich, Salimova Zaxro Sobirjon qizi

Agroklasterlarda asosiy vositalarni modernizatsiyalash va ta'mirlash xarajatlarini tahlil qilish 155
G'afforov Ilhomjon Ilyosjonovich, Mirzayev Behzod Abdug'ofur o'g'li, Narzullayev Nodirbek Aziz o'g'li

Improving the Practice of Increasing the Effectiveness of Managing Innovation Processes in Commercial Banks 160
Juraev K. T.

Tadbirkorlik subyektlari eksportini rivojlantirishda raqamli platformalardan foydalanish 164
Mamasoatov Dilshod Ravshanovich

Iqtisodiyotni raqamlashtirish va yashirin iqtisodiyotni kamaytirishda soliqlarning roli va ahamiyati 169
Madraximov Baxtiyorjon Ortiqboy o'g'li, Rizayev Xabib Abduraufovich, Namazov Sa'dulla Namozovich

O'zbekistonda "yashil" iqtisodiyotga o'tishning joriy holati tahlili 175
Rahmatullayeva Dilbar Olimovna

Buxoro viloyatida savdo xizmatlari raqobatbardoshligini baholash uslubiyatini takomillashtirish..181
Raxmatov Akmal Anvar o'g'li

The Contribution of Transport in the Development of Tourism Industry (Case Study: Uzbekistan) 187
Rofeeva Rukhshona Shavkatovna

Yoshlarning sayohat manzillarini tanlashdagi omillar 192
Qurbanbayev Shuhrat Bakberganovich

Improving the Effective use of Funds From Taxes and Fees in Kashkadarya Region 196
Shakhzod Zokhidov

Iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishi sharoitida sanoat korxonalarida iqtisodiy salohiyatni boshqarish 202
Kadirova Shaxnoza Ilhomovna

Yangi O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida kadrlar tayyorlash masalalari 207
Usmonov Baxodir Suvonqulovich

Temir yo'l transportida innovatsion faoliyatni rivojlantirish yo'llari 211
Nasimov Shavkat Vasiyevich

O'zbekistonda banklararo raqobat 219
Zunnunova Xulkar Muxtorovna

O'zbekistonning xalqaro moliya tizimiga integratsiyasini ta'minlashni takomillashtirish 225
Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna, Kuchkarov Sanjar Baxtiyarovich

Respublikamizda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish istiqbollari 229
Abduxamid Abdumalikovich Bektemirov

Iqtisodiy xavfsizlik tushunchasining mohiyati 233
Aripov Oybek Abdullayevich, Madiyorov Shavkatbek Muxtarovich

Aksiyadorlik jamiyatlarida konsolidatsiyalashgan moliyaviy holat to‘g‘risida hisobot tuzishning bosqichlari 237
Eshonqulov Azamat Abdiraximovich

Davlat moliyaviy nazoratining turlari va shakllari 241
Karayev Payzillaxon Yusufxonovich

Tog‘ turizmini rivojlantirish manfaatlari yo‘lida investitsiya resurslarini to‘plash mexanizmlarini ishlab chiqish samaralari 245
Xidirov Alimardon Dagarovich

The Main Role of the Teacher While Managing the Classroom and Some Aspects of Teaching English 248
Nilufar Turdiyeva

Davlat xususiy sherikchilik faoliyatining menejment funksiyalari tizimida muvofiqlashtirishning ahamiyati 252
Suleymanov Farrux Raximjon o‘g‘li

Qishloq xo‘jalik mahsulotlarini ishlab chiqarish hajmlari va sohada amalga oshirilayotgan tarkibiy-miqdoriy o‘zgarishlar dinamikasi 256
G. Sh. Qo‘ldosheva, A. J. Toshboyev

Логистика в Азии: опыт и перспективы оптимизации 260
Каюмова Паризода

Temir yo‘l transportida yo‘lovchi tashish imkoniyatlarini oshirishning zamonaviy yondoshuvlari 266
G. I. Abdulxamidova

Повышение эффективности использования местных налогов и сборов в Кашкадарье: международная перспектива 272
Shahzad Zokhidov

Financial and Credit Support for Investment and Innovative Developing Activities of a Tourist Enterprise 275
Rozokov Mukhammadaziz Mansurovich

Роль контроля качества по хранению и переработке зерна в обеспечении продовольственной безопасности Республики Узбекистан 282
Холбекова Дилобар Расулжон кизи

O‘zbekistonda mahalla boshqaruvi tizimi faoliyatini takomillashtirish masalalari 289
Gafurov Ubaydullo Vaxabovich

Kichik biznes va tadbirkorlik sharoitida oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish va sotishning xorijiy tajribasi 296
Dilnoza Meyliyeva

Cross Cultural Preoblems in International Business Negotiations 301
Xoldarova Fariza Tuxtabayevna

Yengil sanoatning raqobatbatdosh hududiy-ishlab chiqarish klasterlarini rivojlantirish bo‘yicha xorijiy tajribani qo‘llash 304
Haydarova Shoxista

Konchilik sanoati korxonalarining innovatsion jarayonlarni rivojlantirish xususiyatlari 310
Kurbanova Mehriniso Nematjanovna

Korxonalarda risk boshqaruvi mexanizmlarini joriy etish va inson resurslaridan foydalanish istiqbollarini takomillashtirish 315
Tashpulatova Muniraxon Mahmudovna

Spin korxonalar – texnologiyalarni tijoratlashtirishda muhim tuzilma sifatida 320
O‘rinov Dilshodjon Axmadjonovich

Mintaqalarda makroiqtisodiy barqarorlikning ta’minlanishiga ta’sir etuvchi asosiy omillarni takomillashtirish strategiyasi 324
Xolbekova Feruza Rasulovna

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Iqtisodiy o'sish va aholi daromadlari o'rtasidagi bog'liqlikning nazariy asoslari 329
Hasanova Nigora Hasan qizi

Современное состояние маркетинга на рынке ценных бумаг Республики Узбекистан 334
Юлдашев Жамшид Абрарович

Sog'liqni saqlash sohasida davlat-xususiy sheriklik asosidagi investitsion loyihalarni moliyalashtirish 340
S. A. Karabayev

Axborot telekommunikatsiya tarmog'i korxonalarida korporativ boshqaruv samaradorligi 334
Temirov Anvarxon Abdulazizxonovich

Qishloq xo'jalik mahsulotlarini ishlab chiqarish hajmlari va sohada amalga oshirilayotgan tarkibiy-miqdoriy o'zgarishlar dinamikasi 347
G.SH.Qo'ldosheva[1], A.J.Toshboyev[2]

Yengil sanoatning raqobatbatdosh hududiy-ishlab chiqarish klasterlarini rivojlantirish bo'yicha xorijiy tajribani qo'llash 351
Haydarova Shoxista

Konchilik sanoati korxonalarining innovatsion jarayonlarni rivojlantirish xususiyatlari
Kurbanova Mehriniso Nematjanovna 357

Korxonalarda risk boshqaruvi mexanizmlarini joriy etish va inson resurslaridan foydalanish istiqbollarini takomillashtirish 362
Tashpulatova Muniraxon Mahmudovna

Spin korxonalar - texnologiyalarni tijoratlashtirishda muhim tuzilma sifatida 367
O'rinov Dilshodjon Axmadjonovich

Yoshlarning sayohat manzillarini tanlashdagi omillar 371
Qurbanbayev Shuhrat Bakberganovich

Mahalla institutini ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning institusional tahlili 375
Bahriddinov Viqorjon Akbar o'g'li

O'zbekistonda investitsion faoliyat, uni moliyalashtirishning zamonaviy ko'lamlari 380
va o'ziga xos xususiyatlari
Kuvatova Oliya Sheraliyevna, Husenov Muhriddin Bahriddinovich

Xalqaro moliya institutlari faoliyatining davlatlar rivojlanishiga ta'siri (Yevropa Tarraqiyot va Tiklanish banki misolida) 384
Muxtorov Jahongir Muxtor o'g'li

Davlat sektorida buxgalteriya hisobining xalqaro standartlariga muvofiq daromadlar hisobini tashkil etish 390
Meliboyev Akmal G'aybullayevich

Qurilish materiallari ishlab chiqarish quvvatlari va asosiy ishlab chiqarish fondlarining t uzilishi hamda hajmi 394
Muxtasar Karimova Isroiljon qizi

Ayollar tadbirkorligi nazariyasining takomillashuvi xususida 398
Sharofiddinova Gulnoza Ilxomjonovna

O'zbekistonda soliq ma'murchiligida joriy etilgan soliqlarni undirish mexanizmini takomillashtirish masalalari 403
Maxmadustov Jalol Maxmadustovich

Soliq majburiyatlari ijrosini takomillashtirish yo'llari 408
Mirzaaliyeva Gulchehra Abduvali qizi

Сравнительное исследование финансовой отчетности, подготовленной в соответствии с мсфо и нсбу 413
Эргашева Шахло Тургуновна

Innovatsion bank mahsulotlarini tashkil etishda xorijiy mamlakatlar tajribasi va raqamli transformatsiyaning ro'li 420
Rustamov Maqsud Suvonqulovich, Egamberganov Mirzabek Odilbek o'g'li

Mintaqa mehnat bozori ishchi kuchiga talab va taklifni boshqarish vositasi sifatida 428
Umarov Oqil Omiljonovich, Abdullayev Umidjon G'afurovich

Development of a Methodology for Assessing the Brand Equity of Higher Education Institutions 435
Zufarova Nozima Gulamiddinovna

O'zbekiston qimmatli qog'ozlar bozorida tijorat banklarining o'rni 442
Avezov Ibrohim Ilhomovich

Optimizing Digital Pedagogy through Database Applications and Data Mining for a Sustainable Digital Economy 448
Dilfuza Kuzikulova

Xizmat ko'rsatish korxonalari faoliyati samaradorligini baholash usullarini takomillashtirish 454
Muradullayeva Nafisa Dilmurad qizi

Talaba va o'quvchilarning kamolotida ma'naviy - ma'rifiy tadbirlarning ahamiyati 458
Quldoshev Asliddin Tursunovich

To'qimachilik korxonalarining innovatsion faoliyatini baholash uslubiyotini takomillashtirish 461
Ikramov Maqsad Muratovich

Davlat-xususiy sherikchilik asosidagi loyihalarni moliyalashtirish 467
Toyirov Yunus Alamovich

Mamlakatimizda pillachilik biznesini rivojlantirish orqali mahsulot ishlab chiqarish va uni qayta ishlash holatining tahlili 474
Turgunov Odilbek Maripovich

Analysis of the investments in clean energy projects in the developing countries 478
Fayziyev Samandar Sobir ogli

Chakana savdo korxonalarida innovatsion marketing strategiyalaridan foydalanish samaradorligini oshirish yo'llari 483
Kodirova Zulxumor Namazovna, Safarov Baxtiyor Djurakulovich

O'zbekistonda raqamli bank xizmatlarining qo'llanilishida xorij tajribasining o'rni 489
Yo'ldosheva Iroda Ibodulla qizi

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

O‘ZBEKISTONDA RAQAMLI BANK XIZMATLARINING QO‘LLANILISHIDA XORIJ TAJRIBASINING O‘RNI

Yo‘ldosheva Iroda Ibodulla qizi
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
“Bank ishi” kafedra o‘qituvchisi

Annotatsiya: Bugungi kunda mamlakatimiz bank tizimida ham raqamli transformatsiyalash jarayonlari jadal kechmoqda. Ko‘rsatilayotgan raqamli bank xizmatlari aholining foydalanish darajasi, bank tizimida amalga oshirilayotgan islohotlarga aholining fikrini bilish maqsadida so‘rovnomalar o‘tkazilib tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar: raqamli transformatsiya, neobank, raqamli bank, onlayn banking, raqamli bank platformalari, bank xizmatlari.

Аннотация: Сегодня в банковской системе нашей страны ускоряются процессы цифровой трансформации. Анкетирование было проведено и проанализировано с целью выяснить мнение населения об уровне использования предоставляемых цифровых банковских услуг и реформах, реализуемых в банковской системе.

Ключевые слова: цифровая трансформация, необанк, цифровой банкинг, онлайн-банкинг, цифровые банковские платформы, банковские услуги.

Abstract: Digital transformation processes are accelerating in the banking system of our country today. Questionnaires were conducted and analyzed in order to find out the opinion of the population about the level of use of the provided digital banking services and the reforms implemented in the banking system.

Key words: digital transformation, neobank, digital banking, online banking, digital banking platforms, banking services.

KIRISH

So‘nggi bir necha yil ichida raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi bilan axborot texnalogiyalariga asoslangan holda masofadan turib xizmat ko‘rsatadigan kompaniyalar soni ortib bormoqda va butun dunyo bo‘ylab hukumatlar raqamli transformatsiya tomon qadam tashlayotganligini ko‘rishimiz mumkin. Raqamli texnologiyalarni qo‘llash orqali nafaqat boshqaruv va biznes jarayonlarini qayta qurish balki bank sohasida ham bir qator insoniyat hayotini yengillashtiradigan yangiliklarni amalga oshirish mumkin. Aynan raqamli banklar an’anaviy banklarga raqobatbardosh bank tizimi sifatida qaralmoqda.

1-jadval. Onlayn va an’anaviy banklarning farqi[1]

	Onlayn banklar	An’anaviy banklar
1	Ba’zi onlayn banklarda to‘lovlar kamroq	Naqd pul o‘tkazish ancha oson
2	Xizmatlar tannarxining arzon bo‘lishi (yirik bino va ofislarga zaruriyatning yo‘qligi)	Bank xarajatlarining ko‘pligi natijasida xizmatlar tannarxining yuqoriligi
3	Omonatlaringiz uchun ancha yaxshi foiz stavkasini olishingiz mumkin	Hisob egalari so‘ralganda do‘konning qulay filiallarida shaxsiy xizmatdan foydalanishlari mumkin

1 Sayt ma’lumotlaridan foydalanib muallif tomonidan tayyorlangan.

MAVZUGA OID ADABIYOTLARNING TAHLILI

Raqamli banklar, mijoz ma'lumotlardan maksimal foyda olish uchun yaratilgan elektron bank xizmatlari tizimi hisoblanadi. Bu, mijozlar tomonidan talab qilingan zaruriy narsalarni, oson va tez hal qilishda, mijozning talablariga moslashtirilgan holda, ko'maklashishga yordam berishga intiladigan bank[2].

Xorijiy iqtisodchi olimlardan S.I. Mbama raqamli bank elementlariga quyidagicha ta'rif bergan, xizmat sifati, funksional sifat, hisoblangan qiymat, xizmat adaptatsiyasi, xizmatni tezlik, xodim-mijoz munosabatlari, brend ishonch, raqamli bank innovatsiyalari, hisoblangan foyda va hisoblangan risk, raqamli bankni foydalanish tajribasini ta'sirlovchi elementlar hisoblanadi[3].

TADQIQOT METADALOGIYASI

Tadqiqotning asosiy maqsadi banklararo raqobat sharoitida raqamli banklar deposit bazasini optimallashtirish yo'llarini ko'rib chiqishda ilmiy-amaliy xulosa va tavsiyalarni ishlab chiqishdan iborat. Mavzuni o'rganish jarayonida bank tizimi va raqamli banklarning amaliy ma'lumotlarini statistik, taqqoslama tahlil hamda amaliy materiallarni jamlash kabi usullar qo'llanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Sohani raqamlashtirishning yana bir ahamiyatli tomoni shundaki, xizmat ko'rsatuvchi tomonidan berilayotgan takliflar va foydalanuvchi tomonidan kiritilgan ma'lumotlar barchasi axborot texnologiyalar xotirasida saqlanib qoladi hamda kerakli paytda ma'lumotlarni tez taqdim etadi. Bunday holatda qaysidir mijozlar uchun alohida imkoniyatlar berish yoki boshqa bir mijozlarni taqdim etgan ma'lumotlarini ko'rib chiqmasdan qoldirish yohud uning imkoniyatlarini cheklash, yashirin bitimlar tuzish imkoni yo'q.

Butun dunyoda bo'lgani kabi, O'zbekistondagi pandemiya ham banklarni raqamlashtirish, masofaviy bank xizmatlarini rivojlantirish, mijozlarga xizmat ko'rsatish algoritmlarini qayta qurish yo'nalishida transformatsiya jarayonini rag'batlantirdi. Xususan, 2022 yil 1 yanvar holatiga ko'ra masofaviy xizmatlardan foydalanuvchilar soni 20,2 mln nafarni tashkil etdi (shundan 19,3 mln. - jismoniy shaxslar, 974 ming nafari - xo'jalik yurituvchi subyektlar). 2023-yil 1-noyabr holatiga esa 30.5mln aholi masofadan turib moliayviy operatsilardan foydalanganligini ko'rishimiz mumkin.

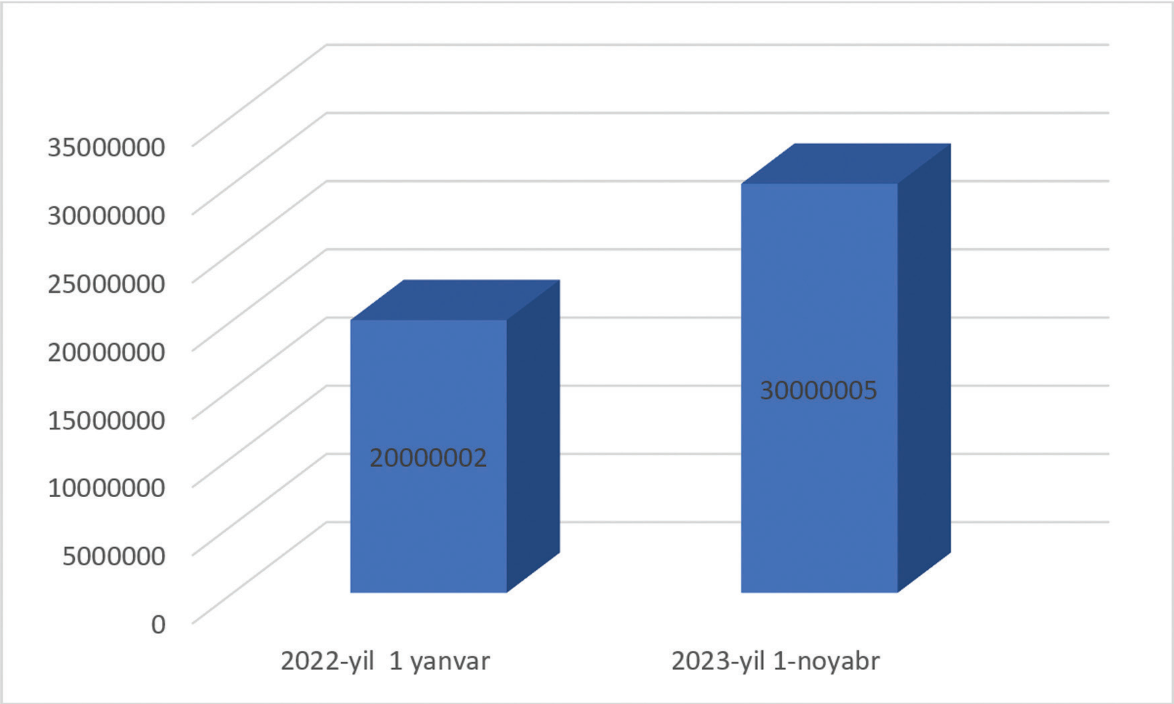

1-rasm. O'zbekiston aholisining masofaviy bank xizmatlaridan foydalanish ko'rsatkichlari[4].

---

2 Chimwemwe Chipeta and Moses M Muthinja, "Financial Innovations and Bank Performance in Kenya: Evidence from Branchless Banking Models," South African Journal of Economic and Management Sciences 21, no.1 (2018): 1–11.

3 Cajetan Ikechukwu Mbama et al., "Digital Banking, Customer Experience and Financial Performance: UK Bank Managers' Perceptions," Journal of Research in Interactive Marketing 12, no. 4 (2018): 432–51.

4 Sayt ma'lumotlaridan foydalanib muallif tomonidan tayyorlangan.

Markaziy bank tomonidan raqamli banklar faoliyatini amalga oshirish uchun litsenziyalar berish ham moliya-bank tizimini yanada raqamlashtirishga turtki bo'ldi. Agar ilgari to'lov tizimlari banklardan bozor ulushini olib, p2p-o'tkazmalari, onlaynto'lovlar xizmatlarini ko'rsatgan bo'lsa, pandemiya boshlanganidan buyon ba'zi banklar ushbu yo'nalishdagi ishlarni aktivlashtirdilar va yo'qolgan pozitsiyalarini qaytarishni boshladilar. 2021-yilda Apelsin banki bank litsenziyasini oldi, bu O'zbekistonda Gruziya TBC Banki va mahalliy Anor Bankdan keyin uchinchi raqamli bank bo'ldi. 2021-yildagi muhim voqea mijozlarni raqamli identifikatsiyalashning joriy etilishi bo'ldi. Mijozni masofaviy identifikatsiya qilish raqamli usullarda shaxsning shaxsini aniqlash imkonini beradi. Bunday holda, mijoz hujjatlarni imzolash uchun jismonan hozir bo'lishi shart emas, u masofadan turib to'liq verifitsiyalanishi (shaxsni tasdiqlash jarayonidan o'tishi) mumkin. Ushbu o'zgarish banklarga to'lov tashkilotlari bilan raqobatda o'z pozitsiyalarini mustahkamlashga imkon beradi.

Raqamli bank xizmatlarini yaxshi rivojlangan mamalakatlardan biri sifatidan Yaponiyani olishimiz mumkin. Boshqa davlatlarda bo'lgani kabi Yaponiyada ham moliya sohasini raqamlashtirishning asosiy maqsadi muassasalar boshqaruvini takomillashtirish, optimallashtirish, boshqaruv samaradorligi oshirish, filiallar va bankomat tarmoqlarini kamaytirish orqali xarajatlarni tushirishdan iborat.

Yaponiya banklari ma'lumotlardan foydalangan holda ular bilan raqobatlashayotgan nobank kredit tashkilotlarining innovatsion xizmat ko'rsatish kabi sohalarni o'rganadi va tahlil qiladi, yanada mukammallashtirib jismoniy va yuridik shaxslarga moliyaviy operatsiyalarni taqdim etadi. Yaponiyada eng birinchi raqamli bank sifatida faoliyat yuritgan bank bu **"Minna bank"** hisoblanadi. U o'z letsinziyasini 2020-yil 22-dekabrda qo'lga kiritgan va 3 ta muhim konsepsiya asosida moliyaviy opeartsiyalarni taqdim etmoqda.

1. An'anaviy bank xizmatlaridan voz keching.
2. O'ziga xoslikka e'tibor qarating.
3. Ishonchni kengaytiring va evaziga ishonchli bo'ling.

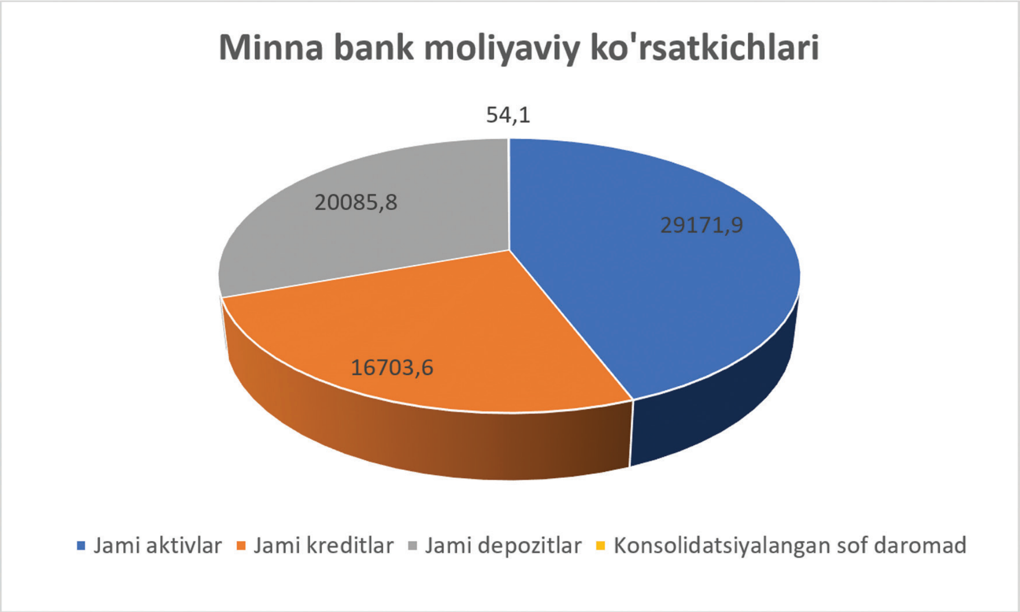

2-rasm. Minna bank moliyaviy ko'rsatkichlari tahlili (billion yen)[5].

Yuqoridagi rasmdan ma'lumki Minna bankning moliyaviy ko'rsatkichlari ichida eng yuqori ko'rsatkichni jami aktivlar egallaydi 29171,9 billion yen bilan. Shu o'rinda jami depozitlari ulushi ham anchagina ekanligini ko'rishimiz mumkin 20085,8 billion yen va bundan ko'rinadi bankning moliyaviy barqarorligi ancha yuqori chunki jalb qilingan depozitlarining salmog'i baland. Ammo Minna bankda sof daromad past ko'rsatkichda ekanligini ko'rishimiz mumkin chunki bank faoliyatini boshlaganligiga ko'p bo'lgan emas.

Minna Bank o'z mijozlariga o'z pullarini smartfon orqali to'liq nazorat qilish va ilgari ko'p vaqt talab qiladigan bank operatsiyalarini muammosiz va intuitiv tarzda amalga oshirish imkoniyatini taqdim etadi. Bularga, masalan, virtual debet kartasi, byudjetlashtirish funktsiyalari va overdraftdan himoya qilish "barchasi birda" yondashuv sifatida kiradi.

Minna Bank 2023-yilda sezilarli daromad o'sishini ko'rsatdi. Ularning 2023-yil oxirigacha 1,2 million mijoz hisob raqamlariga ega bo'lishi, 220 milliard yen omonatlar va 80 milliard yen iste'mol kredit balanslariga erishish rejalari bor. Ushbu raqamlar bankning daromadlarini sezilarli darajada oshiradi va bankni foydali qilishi kutilmoqda.

5 Sayt ma'lumotlaridan foydalanib muallif tomonidan tayyorlangan.

TARAQQIYOT ПРОГРЕСС PROGRESS

XULOSA VA TAKLIFLAR

Bank bozorida mavjud o'yinchilarning yangi raqobatchilari raqamli ekotizimlar bo'lib, ular telekom xizmatlarini moliyaviy servis bilan birlashtiradi. Ko'pgina turli xil servislar o'rniga foydalanuvchi, uning yordamida onlayn-do'konda xarid qilishi, taksi chaqirishi va hokazolar uchun yagona vositani oladi, ushbu barcha muammolarning echimlarini bitta superappga birlashtirib, kompaniya mos ravishda mijozning e'tiborida va uning hamyonida tobora ko'proq ulushga ega.

2023-yil bank sektori ishtirokchilarning yanada faolligi bilan ajralib turishi kutilmoqda. Ko'plab banklarning bizneslarini raqamlashtirishni hisobga olgan holda raqobat yanada qattiqroq bo'ladi. Bozorda tobora ko'proq fintech kompaniyalari, shuningdek, bank bozoridagi raqobatni yanada kuchaytiradigan yangi mikromoliya tashkilotlari paydo bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyiotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki Boshqaruvi tomonidan 18.10.2009-yildagi 23/3-son bilan tasdiqlangan "Banklarni ro'yxatga olish va ular faoliyatini litsenziyalash tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida" nizomi. lex.uz›ru/docs/-1524224
2. Chimwemwe Chipeta and Moses M Muthinja, "Financial Innovations and Bank Performance in Kenya: Evidence from Branchless Banking Models," South African Journal of Economic and Management Sciences 21, no. 1 (2018): 1–11.
3. Cajetan Ikechukwu Mbama et al., "Digital Banking, Customer Experience and Financial Performance: UK Bank Managers' Perceptions," Journal of Research in Interactive Marketing 12, no. 4 (2018): 432–51.
4. cbu.uz – markaziy bank sayt.
5. Банковское дело. Под ред. Лаврушин О.И. – Москва: Финансы и статистика, 2001, С. 74.
6. Косорева Н.Б. Основы ипотечного кредитования. – М.: ИНФРА-М, 2007. –С.5.
7. Нешитой А.С. Финансы и кредит. –М.: "Биржа и банки", 2006. –С.571.
8. Nurmuhammedov B.B. Aholiga takif etilayotgan ipoteka kreditarini yanada takomillashtirish // "Bozor,pul va kredit" ilmiy jurnali, Toshkent, №5, 2021 16-21 b.

O‘Z O‘ZINI BAND QILISHNING IJTIMOIY-IQTISODIY SAMARADORLIGINI O‘LCHASHNING ASOSIY YONDASHUVLARI

Tursunxo‘jayeva Gulnoza Jamoliddin qizi
Tashkent International university davlat moliyasi va xalqaro moliya mutaxassisiligi magistranti

Annotatsiya: Maqolada aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini qo‘llab-quvvatlashga, sog‘liqni saqlash, ta’lim va madaniyat sohalarini rivojlantirishga qaratilgan ijtimoiy ahamiyatga molik dasturlarning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini o‘lchashning asosiy yondashuvlari ko‘rib chiqilgan.

Maqolada ijtimoiy dasturlar samaradorligini baholash tizimlari va jarayonlarini ishlab chiqish, xalqaro va mahalliy amaliyotni moslashtirish, moliyalashtirish va ijtimoiy farovonlikka qo‘shilgan hissalar o‘rtasidagi bog‘liqlikni kuzatish va namoyish etish bo‘yicha o‘z tajribasini shakllantirish zarurligi yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy-iqtisodiy samaradorlik, ijtimoiy dasturlar, moliyalashtirish, asosiy yondashuvlar.

Аннотация: В статье рассматриваются основные подходы к измерению социально-экономической эффективности социально-значимых программ, направленных на поддержку социально уязвимых групп населения и развитие сфер здравоохранения, образования и культуры. Оценивается возможность стоимостной оценки влияния таких программ на общество, несмотря на трудности, связанные с измерением разнообразных (чаще всего натуральных) изменений и эффектов.

Статья подчеркивает важность развития систем и процессов для оценки эффективности социальных программ, адаптации международных и отечественных практик, а также необходимости генерации собственного опыта отслеживания и демонстрации связей между финансированием и вкладом в общественное благополучие.

Ключевые слова: торговые услуги, товарооборот, качество, сфера услуг, специальные льготы.

Abstract: The article discusses the main approaches to measuring the socio-economic effectiveness of socially significant programs aimed at supporting socially vulnerable groups of the population and developing the spheres of healthcare, education and culture. The possibility of valuing the impact of such programs on society is assessed, despite the difficulties associated with measuring various (most often natural) changes and effects.

The article highlights the importance of developing systems and processes for assessing the effectiveness of social programs, adapting international and domestic practices, and the need to generate one's own experience in tracking and demonstrating the links between funding and contributions to social well-being.

Key words: socio-economic performance, social programs, financing, mainstream approaches.

KIRISH

Bugungi kunda respublikada iqtisodiyotni isloh qilish va diversifikatsiyalash, faol investitsiya siyosati yuritish hisobiga yetakchi tarmoqlarni modernizatsiyalash va texnologik jihatdan qayta jihozlash, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni jadal rivojlantirishni rag‘batlantirish asosida har yili minglab yangi ish o‘rinlari yaratilmoqda, bu o‘z navbatida o‘ta dolzarb muammo hisoblangan aholi, avvalambor yoshlar bandligini ta’minlash imkonini bermoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi “O‘zbekiston – 2030 strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-158-sonli Farmonida birinchi ustuvor yo‘nalish sifatida har bir insonga o‘z salohiyatini ro‘yobga

chiqarishi uchun munosib sharoitlarni yaratish belgilab berilgan. Ushbu yo'nalishning uchinchi qismida ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish va kambag'allikni qisqartirish bo'yicha islohotlar va ushbu islohotlarga olib boruvchi maqsadlar ko'rsatib o'tilgan. Aynan shu yo'nalishda nogironligi bo'lgan shaxslarni munosib ish bilan ta'minlash orqali ular bandligini 2 barobarga oshirish, mehnatga layoqatli aholini, shu jumladan yoshlar va nogironligi bo'lgan shaxslarni barqaror va samarali bandligini ta'minlash orqali ishsizlik darajasini 7 foizgacha tushirish, 400 ming nafar yoshlarning bandligini ta'minlash va muammolarini hal etishga erishish, oilaviy tadbirkorlik asosida bandlikni ta'minlashda oddiy "qo'l mehnati"dan — sanoatlashgan ishlab chiqarish bosqichiga o'tish, uskuna sotib olish uchun imtiyozli kredit miqdorini 100 million so'mgacha oshirish 23, 28, 32, va 56-maqsadlar sifatida aniq ko'rsatib o'tilgan [1].

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "**2022—2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi** to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmonining 29-maqsadida 2026-yilga borib tadbirkorlik subyektlariga soliq yuklamasini yalpi ichki mahsulotning 27,5 foizidan 25 foizi darajasiga kamaytirish, 129-maqsadida sharoiti "og'ir" bo'lgan hududlarda 2025-yil 1-yanvargacha yangi tashkil etiladigan tadbirkorlik subyektlariga aylanmadan olinadigan soliq stavkasi 1 foiz stavkada hamda yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'i, yuridik shaxslarning mol-mulkiga solinadigan soliqlari hisoblangan summadan 1 foiz stavkada to'lash tizimini joriy etish va 172-maqsadida esa xizmatlar sohasining jozibadorligini oshirish maqsadida sohadagi tadbirkorlik subyektlariga qo'shimcha imtiyozlar taqdim etilishini ta'minlash [2] kabi islohotlarni amalga oshirilishi belgilangan.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

"Samaradorlik" tushunchasi iqtisodiyotdagi markaziy tushunchalardan hisoblanib, Richard Musgrave ushbu atamaga keng ma'noda, "samaradorlik o'z mohiyatiga ko'ra obyektiv bo'lib, u cheklangan resurslar bilan belgilanadi. Iste'molchi o'z xohish-istaklarini, mavjud resurslarni va resurslarni tovarlarga aylantirish texnologiyalarini bilib, ishlab chiqarishni o'z ehtiyojlarini maksimal darajada qondiradigan tarzda tashkil qilishi ya'ni samarali harakat qilishi mumkin. Biroq, amalda iqtisodiy jarayonlar shaxsning emas, balki ko'pchilikning (iste'molchilar, fuqarolar, korxonalar) manfaatlariga ta'sir qiladi va imtiyozlarni taqsimlash tizimi faoliyat yuritadi", [3] deb ta'kidlagan. I.N.Bartsis "Har qanday faoliyatning samaradorligi kerakli natijalarga erishish jarayoni va eng muhimi, eng kam xarajat bilan kerakli yoki berilgan natijaga erishish bilan bog'liq, [4] deb ta'rif bergan. I.A.Mayburovning talqin etishicha, "Samaradorlikni aniqlashda oddiy yondashuvdan foydalanish mumkin: tegishli ta'sir turi uchun tahlil qilingan ko'rsatkichning umumiy o'sishi ushbu o'sishni tashkil etuvchi imtiyozlar soniga bo'linishi kerak" [5] . I.V. Gorskiy "Soliq ko'p vektorli vosita bo'lib, ularning ta'siri aql bovar qilmaydigan murakkablikdagi vazifadir. Foydalanish natijasini ajratib ko'rsatish va bu aniq natijani ushbu imtiyoz tufayli olingan deb aytish har doim ham mumkin emas. Bu shuni anglatadiki, ahamiyatsiz bo'lmagan yondashuvlar talab qilinadi", [6] deb ta'rif bergan. I.V.Ganusenko "Mahalliy fanda soliq siyosati konsepsiyasini shakllantirish muammosi davlat iqtisodiyotini rivojlantirishni rag'batlantirishning eng samarali vositalarini izlash bilan bog'liq" [7] deb izohlagan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ilmiy maqolani tayyorlash jarayonida ma'lumotlarni jadvallar asosida tahlil qilish, ma'lumotlarni guruhlash, abstrakt-mantiqiy fikrlash hamda ekspert baholash usullaridan unumli foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Ijtimoiy himoyaga muhtoj guruhlarga xizmat ko'rsatadigan yoki sog'liqni saqlash, ta'lim, madaniyat kabi sohalarda loyihalarni qo'llab-quvvatlaydigan dasturlar ko'pincha muayyan tashkilotlarga yoki alohida shaxslarga to'g'ridan-to'g'ri (homiylik) yordam sifatida qabul qilinadi, lekin umumiy manfaat uchun amalga oshiriladigan faoliyat sifatida baholanmaydi. Shu bilan birga, ushbu tashabbuslarni amalga oshirishga qaratilgan moliyaviy sarmoyalar foydalanuvchilar va butun jamiyat uchun resurs xarajatlaridan ancha yuqori bo'lgan foyda keltirishi mumkinligini bunday dasturlar jamiyatga ko'rsatadigan ta'sirining qiymatli bahosi sifatida ko'rsatiladi. Bunday holatni o'lchash va qayd etish oson emas, chunki dasturlar ta'sirini o'lchash va bu ta'sirlarning yuzaga kelishiga sabab bo'lgan xarajatlarni baholash uchun turli ko'rsatkichlardan foydalaniladi. Haqiqatan ham, bir tomondan, biz umumiy (pul) ifodasiga ega bo'lgan investitsiyalar bilan ish olib borsak, boshqa tomondan, dasturlarni amalga oshirish natijasida yuzaga keladigan turli (ko'pincha tabiiy) o'zgarishlarni ko'rib chiqamiz (masalan, o'z-o'zini band etish darajasi, ajrimlar sonini kamayishi, muammoli oilalardan chiqqan bolalar, inqirozli oilalardan chiqqan bolalar, ishga joylashgan ota-onalar va boshqalar).

Biroq, barcha qiyinchiliklarga qaramay, jamiyatga ijtimoiy ahamiyatli dasturlarning samaradorligini va ta'sir darajasini baholash imkonini beradigan tizim va jarayonlarni yaratish mumkin boʻlgan vazifa hisoblanadi. Bu, birinchi navbatda, hayot sifatini va foydalanuvchilarning mustaqillik darajasini oshirishga, ularning bilim va koʻnikmalarini rivojlantirishga, shuningdek, ularning ijtimoiy holatini oʻzgartirishga qaratilgan ijtimoiy investitsiyalar dasturlariga tegishli boʻladi. Bunday dasturlarning mohiyati, yordamga muhtojlarga moddiy boyliklarni oddiygina tarqatish yoki taqsimlashda emas, balki insonlarning ijtimoiy holatini oʻzgartiradigan va ularning inson kapitali qiymatini oshiradigan xizmatlarni koʻrsatishda ekanligi bilan farqlanadi. Turli sabablarga koʻra, uzoq muddatli barqaror ijtimoiy natijalar (yoki bunday dasturlarni amalga oshirishdan jamiyat uchun foyda keltiradigan ta'sirlar) hozircha qiymatli oʻlchovga solinishi juda murakkab jarayon hisoblanadi.

Shuni ta'kidlash joizki, AQShning yirik xayriya jamgʻarmalarining atigi choragi (26%) [8] dasturiy faoliyatni baholash uchun "xarajat-foyda" tahlilidan (CBA – cost-benefit analysis) foydalanadi. Ushbu holat quyidagi sabablar bilan izohlanadi: qiymat tahlilini oʻtkazuvchi tashkilotlarning maqsadlari oʻrtasidagi farqlar; dasturlar bilan bogʻliq ijtimoiy foydalar va xarajatlarning toʻliq spektrini (aniq va noaniq) qamrab oladigan moslashuvchan vositalarning yoʻqligi; samarali dasturlarni amalga oshirish natijasida yuzaga keladigan koʻplab jamiyat uchun muhim boʻlgan foydalarning pul ifodasiga ega emasligi; baholash metodologiyalarining yetarlicha rivojlanmaganligi va standartlashtirilgan yondashuvlarning yoʻqligi shular jumlasidandir.

Bugungi kunga qadar yetakchi ekspertlar dasturlar qiymatini baholash natijalarini ijtimoiy investitsiyalar boʻyicha qaror qabul qilish jarayonida amaliy qoʻllash borasida kelishuvga erishmagan. Masalan, ba'zi mutaxassislarning fikriga koʻra, ushbu ma'lumotlarni, avvalo, turli dastur yoʻnalishlari oʻrtasida mablagʻlarni taqsimlashda hisobga olish kerak. Boshqa bir nuqtai nazarga koʻra, qiymat baholash natijalarini asosan bir dastur yoʻnalishi doirasida resurslarni taqsimlashda hisobga olish maqsadga muvofiqdir (masalan, sogʻliqni saqlash sohasidagi, iqlim oʻzgarishi bilan kurashish sohasidagi).

"Xarajat-foyda" tahlilidan tashqari, ijtimoiy oʻzgarishlarda ishtirok etuvchi yetuk tashkilotlar ijtimoiy ahamiyatli dasturlarning samaradorligini baholashda boshqa yondashuvlardan ham foydalanadilar [9], masalan, "xarajat-samaradorlik" tahlili (*CEA — cost-effectiveness analysis), "xarajat-foyda" tahlili (CUA — cost-utility analysis*) va boshqa shu kabi metodikalar. "Xarajat-samaradorlik" tahlili "xarajat-foyda" tahlili bilan bir qatorda qiymatni oʻlchashning klassik yondashuvi hisoblanadi. Bu turdagi tahlil dasturlarning samaradorligini baholashda xarajatlar va natijalar oʻrtasidagi nisbatni — dasturlar samaradorligini oʻlchaydigan tabiiy birliklarda — hisobga olishni taklif qiladi. Masalan, CEA usuli sogʻliqni saqlash sohasida keng qoʻllaniladi, bu yerda aralashuv/tibbiy davolanish xarajatlari inson umrining davomiyligiga va hayot sifati koʻrsatkichlariga ta'siri bilan solishtiriladi. Natijalarni xarajatlar bilan taqqoslash, dasturlarni bir predmet sohasida olish mumkin boʻlgan tabiiy natijalarga qarab, samaradorligiga koʻra baholash imkonini beradi. Bunday yondashuv tufayli, turli predmet sohalaridagi dasturlar yutuqlarini yagona pul ifodasiga (monetizatsiya qilish) keltirishga urinayotganda paydo boʻladigan noaniqlik muammosini chetlab oʻtish mumkin.

Taklif etilayotgan yondashuv tashkilotlarni jamoa muvofiqlariga va ularning oila a'zolariga foyda koʻrsatadigan ijtimoiy muhim dasturlarning komponentlarini baholashga qaratilgan. Bu, oʻzgartirilgan holat (yoki manzili) boʻyicha foydalanuvchilar va ularning oila a'zolarining va umumiy jamiyatning oladigan foydasiga e'tibor qaratadi, jamiyat tomonidan ta'minlangan ijtimoiy qoʻllab-quvvatlash xarajatlari ehtiyotidagi iqtisodiy foyda bilan bogʻliqlikni oʻz ichiga oladi.

Samaradorlikni baholashning klassik usullaridan biriga, ya'ni xarajat-foyda tahliliga asoslanib, tavsiyalar, bir tomondan, bunday tahlilga mos keladigan ijtimoiy foyda/foyda uchun pul qiymatini izlashdan boshlashni taklif qilsa yana bir tomondan, tegishli xarajatlar va xarajatlar; soʻngra natijalarni oʻzaro bogʻlab, foyda-xarajat nisbatini aniqlashga xizmat qiladi. Ijtimoiy natijalar va ta'sirlar nisbati (pul koʻrinishida) va sarflangan resurslar narxini koʻrsatish maqsadida tavsiyalar dasturlarning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligi kabi tushunchadan foydalanishni taklif qiladi.

Shunday qilib, ijtimoiy ahamiyatga ega boʻlgan dasturlarning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligi deganda pul shaklida oʻlchanadigan ijtimoiy natijalar va ta'sirlar hamda ushbu tashabbuslarni amalga oshirish xarajatlarining nisbati tushuniladi.

Soliq tizimining asosiy vazifasi bu fiskal funksiyasi hisoblanadi. Boshqa funksiyalar esa jamiyatning daromadlar boʻyicha farqlarini kamaytirish, talab va taklif mexanizmi orqali ishlab chiqarish tuzilishi va hajmiga ta'sir koʻrsatish, ilmiy-texnikaviy taraqqiyotni ragʻbatlantirish hamda tashqi iqtisodiy faoliyatni tartibga solishdan iborat [10].

Quyida keltirilgan 1-jadval orqali xalqaro tajribada keng qoʻllaniladigan soliq tizimini baholash va tashkil etishda foydalaniladigan mezonlar va ularning izohlarini koʻrib chiqamiz.

TARAQQIYOT ПРОГРЕСС PROGRESS

TARAQQIYOT ПРОГРЕСС PROGRESS

1-jadval. Soliq tizimini baholash mezonlari

T/r	Mezonlar	Izoh
1	Oddiylik	Soliq tizimi sodda va tushunarli bo'lishi kerak. Oddiylik oddiy va tushunarli tartiblarga asoslanadigan boshqaruv imkoniyatlarini anglatadi.
2	Ochiqlik va oshkoralik	Ochiqlik va oshkoralik soliqlarning turlari, miqdorlari va to'lash muddatlariga oid barcha ma'lumotlarning umumiy foydalanishda bo'lishini, fuqarolarning undiriladigan soliqlar hajmi va ulardan foydalanish yo'nalishlari to'g'risidagi ma'lumotlardan ham foydalanish imkoniyati mavjudligini anglatadi.
3	Moslashuvchanlik prinsipi	Soliq tizimini moslashtirish imkoniyati va soliq stavkalari, soliq solinadigan bazaning o'zgarishi, shuningdek, soliq to'lovchilar va soliq organlari o'rtasidagi yuzaga kelishi mumkin bo'lgan nizolarni hal qilish tartib-qoidalarining mavjudligi.
4	Iqtisodiy betaraflik	Soliqning davlat sektoridan tashqarida joylashgan iqtisodiyot tarmog'iga ta'sirini hisobga oladigan iqtisodiy neytrallik omili, ya'ni soliqlarning xususiy tovarlarni ishlab chiqarish va yetkazib berishda resurslarni birlashtirishga ta'siri masalasini o'z ichiga oladi. Ushbu prinsipga ko'ra soliqlar buzuladigan va buzilmaydiganlarga bo'linadi. Buzilgan soliq bu uni joriy etishda xo'jalik yurituvchi subyekt resurslarni taqsimlash to'g'risida soliq joriy etilishidan oldingidan boshqacha qaror qabul qiladi. Buzilmaydigan soliq iqtisodiyotga bunday ta'sir ko'rsatmaydi.
5	Majburiyatlar tengligi	Majburiyatlarning tengligi deganda, soliqlarni ajratish fuqarolarning moliyaviy farovonligi asosida amalga oshirilishi mumkin emasligi nazarda tutiladi. Soliq solinishi kerak bo'lgan obyekt, birinchidan, ishlab chiqarish va ikkinchidan, iste'mol. Bu ikki tamoyilga asoslanadi: olinadigan foyda tamoyili, ya'ni davlat harakatlarining turli xil soliq to'lovchilar uchun foydaliligidagi farqlarni ko'rsatadi; to'lov qobiliyati tamoyili, ya'ni fuqarolarning soliq to'lash imkoniyatining haqiqatda mavjud bo'lishi nazarda tutiladi.
6	Qulaylik prinsipi	Har bir soliq to'lovchi to'lashi kerak bo'lgan soliq to'lovlari to'g'risida xabardor qilinadi.
7	Adolat prinsipi	Mazkur prinsip soliqqa tortishning universalligini bildiradi. Har bir soliq to'lovchi davlat byudjetini to'ldirishda ishtirok etishga majburdir.

Manba: Adabiyotlar sharhi asosida muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa sifatida shuni ta'kidlash joizki, o'z-o'zini band qilishning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini baholashdagi yondashuvlar tahlil qilinib, CEA (cost-effectiveness analysis), "xarajat-foyda" tahlili, CUA (cost-utility analysis) kabi usullardan foydalanish taklif etiladi. Shuningdek, fiskal siyosatni amalga oshirishda soliq tizimini oddiylik, ochiqlik va oshkoralik, iqtisodiy betaraflik, majburiyatlar tengligi kabi mezonlar asosida baholash hamda ushbu tizim moslashuvchanlik, qulaylik hamda adolat prinsiplariga asoslangan bo'lishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmoni. –T.: «O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami», 2022 yil, 28 yanvar – https://lex.uz/uz/docs/-5841063
2. Масгрейв Ричард А. Государственные финансы: теория и практика. М.: Бизнес Атлас, 2009. С.244.
3. Барциц И.Н. Социальная эффективность государственного управления: модели, критерии, российский опыт внедрения//Проблемы управления. 2011. № 1(38). С.92
4. Майбуров И.А. Оценка налоговых расходов и эффективности налоговых льгот//Общество и экономика. 2013. № 4. С. 87
5. Горский И.В. О налоговом регулировании, налоговых льготах и функциях. // Экономика. Налоги. Право. 2014. № 3. С. 22
6. Ганусенка, Е.В. Налоговая политика в механизме взаимодействия государства, права и экономики / Е.В. Ганусенка // Сибирский юридический вестник. – 2017 – №1. – С. 15-22
7. Э. Буто (E. Buteau), Ф. Бьюкенен (P. Buchanan). Состояние дел в сфере оценки эффективности фондов. Опрос руководителей фондов. (The State of Foundation Perfromance Assessment. A Survey of Foundation CEOs). 2011.
8. Е.И. Андреева, И.Д. Горшкова, А.С. Ковалевская. Рекомендации по оценке социально-экономической эффективности социальных программ. Определения, подходы, практический опыт /— М.: Издательство «Проспект», 2014. — 72 с.
9. Алексейчева Е.Ю. Налоги и налогообложение. Учение для бакалавров / – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2017. – 300 с.

Jurnal sayti: https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 6

© Materiallar ko‘chirib bosilganda ““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali manba sifatida ko‘rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma’sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin. Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.
El.Pochta: sq143235@gmail.com
Bot: @iqtisodiyot_77
Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo‘lishingiz mumkin. Obuna bo‘lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to‘lov haqidagi ma’lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo‘natishingizni so‘raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo‘natamiz.

““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali 03.11.2022-yildan O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo‘yicha ro‘yxatdan o‘tkazilgan.
Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug‘bek tumani Kumushkon ko‘chasi, 26-uy.